

AZ EVIDENS ÉS AZ ÖRÖKKÉVALÓ

TAKÁCS ADÁM

Edmund Husserl:

Kartéziánus elmélkedések

Bevezetés a fenomenológiába

Ford., utószó és jegyz. Mezei Balázs

Atlantisz Kiadó, Budapest, 2000.

209 old., 1595 Ft

(Mesteriskola)

Az elmúlt évtized hazai filozófiai életének egyik dinamikus fejlődő területe kétségkívül a fenomenológia. Ez a dinamizmus azonban nem előzmények nélkül való. A fenomenológiai filozófia alapítójának, Edmund Husserlnek gondolkodásáról már a hatvanas években magas színvonalú elemzések születtek, majd nem váratott sokat magára az első néhány alapszöveget tartalmazó Husserl-fordítás sem.¹ Ennek az állapotnak a nyolcvanas évek végétől Magyarországon is meginduló Heidegger-renezszánsz adott új lendületet. Tagadhatatlan, hogy a *Lét és idő* 1989-es megjelenése nem csupán a heideggeri fenomenológiára és az arra közvetlenül támaszkodó modern hermeneutikai filozófiára, de a fenomenológia eredeti, husserli változatára is ráirányította a figyelmet. Az utóbbi években a fenomenológiai filozófia térnyerése még látványosabb: a klasszikus és kortárs fenomenológiai szövegek fordításainak megszorodása mellett jól megfigyelhető a fenomenológiai tárgyú és ihletettséggű értelmezések számának, illetve színvonalának növekedése. Ennek a fejlődésnek az eredményeképpen a fenomenológiai és a vele összekapcsolódó hermeneutikai filozófia már a magyar bölcséleti élet jól felismerhető, tematikus részét alkotja.

Mindezek mellett azonban az utóbbi években olyan önálló s az általában vett fenomenológiai problematikát eredeti módon továbbfejlesztő filozófiai vállalkozások kibontakozásának is tanúi lehetünk, amelyek a magyar filozófiai életnek ezt a részét közvetlenül az európai kontinentális filozófia főáramába kapcsolják. Ezt a tendenciát mindenekelőtt Tengelyi László és Mezei Balázs munkáiban figyelhetjük meg.² Mindkét gondolkodót jellemzi a fenomenológia husserli örökségéhez való visszatérés, ám innentől kezdve törekvéseikben a filozófiai vizsgálódások különböző irányt vesznek fel. Míg Tengelyi elsősorban a husserli fenomenológia *problematikáját*

veszi alapul, s ezt Ricoeur, Lévinas, Merleau-Ponty, Marc Richir és mások nagy jelentőségű munkáival konfrontálva jut az övéktől eltérő, önálló fenomenológiai és etikai jellegű álláspontra, addig Mezei Husserl fenomenológiájának *doktrinális* tartalmát tekinti kiindulópontnak, amely lehetőséget teremt számára alapvető filozófiai kérdések és válaszok megfogalmazására, s az elért fenomenológiai eredményeknek a kortárs vallásfilozófiában és analitikus jellegű filozófiában történő kamatoztatására. Mindkettőjük gondolkodói beállítódását lényegileg határozza meg a fenomenológia stílusa, amely nem mindenáron a rendszerszerűséget vagy a már elért eredményeket tartja szem előtt, hanem kutatási horizontot jelent, és készen áll a folytonos önkorrekcióra. Különösen az utóbbi fejlemények szempontjából mutatkozott jelentősnek Husserl alapvető műveinek hiánya a magyar nyelvű filozófiai irodalomban. Ezen a területen változást csak az utóbbi évek erőfeszítései hoztak.

1998-ban jelent meg magyarul Husserl késői főműve *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia*,³ ám a valódi áttörést minden kétséget kizáróan a *Kartéziánus elmélkedések* szövegének elmúlt évi megjelenése jelentette. Nem pusztán azért beszélhetünk áttörésről, mert a szóban forgó könyv egyike Husserl és a filozófiatörténet „nagy szövegeinek”, hanem azért is mert ez a mű egyúttal a kortárs kontinentális filozófia általában vett uralkodó problematikájának, és szűkebben a fenomenológiai mozgalomnak egyik alapvető filozófiai forrását jelenti. Mindemellett a mű egyike a legösszetettebbeknek és a legokoldalúbbaknak a husserli életműben. Bár általános hatástörténetét tekintve valószínűleg elmarad a *Válság* mögött, az *Elmélet* mégis Husserl minden bizonnyal legsikeresebb kísérlete arra, hogy a

1 ■ Lásd Vajda Mihály: „Zárójelbe tett” tudomány. Gondolat, Bp., 1968.; Uő.: *Mitosz és a ráció határán*. Gondolat, Bp., 1969.; valamint Edmund Husserl: *Válogatott tanulmányai*. Szerk. Vajda Mihály, ford. Baránszky Jób László. Gondolat, Bp., 1972.

2 ■ Vö. Tengelyi László: *A bűn mint sorseselemény*. Atlantisz, Bp., 1992.; Uő.: *Der Zwitterbegriff Lebensgeschichte*. W. Fink, München, 1998.; Uő.: *Élettörténet és sorseselemény*. Atlantisz, Bp., 1998.; illetve Mezei Balázs: *World and Life-World: Aspects of the Philosophy of Edmund Husserl*. P. Lang, Stuttgart, 1995.; Uő.: *A zárójelbe tett Isten*. Osiris, Bp., 1997.; Uő.: *A lélek és a Másik*. Atlantisz, Bp., 1998.

3 ■ Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága és a transzcendentális fenomenológia*. Ford. Mezei Balázs et al. Atlantisz, Bp., 1998. I-II. kötet

transzcendentális fenomenológia rendkívül szerteágazó problematikáját egyetlen vezérfonalra felfűzve mutassa be. Nem véletlen, hogy műveinek összkiadása, a *Husserliana* is a szóban forgó szöveget választotta a sorozat nyitó kötetéül.

Szerkezetéből adódóan a *Kartézianus elmékedések* egyaránt alkalmas arra, hogy például az első négy elmékedést felhasználva bevezetést nyújtson a husserli fenomenológiai gondolkodás általános elveibe és menetébe, míg a teljes szöveg, immár az ötödik elmékedéssel kiegészülve, a fenomenológiai problematika területén már járatos kutatók vagy szemináriumok tárgya lehet, s önálló filozófiai állásfoglalásra serkent. Nem utolsósorban kell rámutatnunk arra, hogy a mű fordítása milyen alapvető hatást gyakorolhat a magyar filozófiai és fenomenológiai szaknyelv fejlődésére. Léven Husserl késői korszakának terméke, a szöveg kiérlelt és szinte teljes terjedelmében alkalmazza a transzcendentális fenomenológia igen bonyolult és technikai jellegű terminológiáját. Magyar fordítása ennél fogva nemcsak Husserl más szövegei, de a fenomenológiai mozgalom későbbi fejleményei, sőt a fenomenológia által megtermékenyített egyéb gondolati áramlatok számára is a megértés és fordítás nélkülözhetetlen eszköze lehet. Mindezek alapján túlzás nélkül állítható, hogy a *Kartézianus elmékedések* megjelenése a magyar filozófiai életben kiemelkedő jelentőségű esemény.

DOKTRINA ÉS PROBLÉMA A KARTÉZIÁNUS ELMÉKEDÉSEKBEN

A *Kartézianus elmékedések* két szempontból is különleges filozófiai jelentőségű. Egyrészt azért, mert ebben találhatjuk meg a husserli gondolkodás vezérlő eszméjének, a közvetlen szemléleti evidencia gondolatának leggondosabb kifejtését és legkövetkezetesebb alkalmazását. Másrészt pedig azért, mert egy

olyan problematika alapos kifejtésére vállalkozik, amely Husserl életművében mindvégig a legkonokabban szegült szembe az evidencia említett eszméjével: itt az „alter ego” és az interszubjektivitás jelenségeire utalhatunk.

Edmund Husserl a radikális újakezdés filozófusa. Ez a törekvés a *Kartézianus elmékedések* kontextusában két egymást kölcsönösen támogató motívumra osztható: az egyik oldalon a filozófia a „legteljesebb

előítélettelenségre” (16. old.) törekszik, s ennyiben saját munkájában nem hagy érvényben egyetlen, a tradíció vagy valamely világnézet által hitelesített mozzanatot sem. A másik oldalon ez az erőfeszítés Husserl számára lehetővé teszi a filozófia eszméjének „abszolút módon megalapozott tudományként” való felfogását (3. §). A radikális újakezdés azonban csak akkor lehet sikeres, ha a filozófiai kutatás olyan alapra épül, amely jogos módon teremt meg e két említett motívum együttes érvényesítésének lehetőségét. Ettől a követelménytől vezetettve nyúl vissza Husserl műve gondolatmenetében a descartes-i filozófia „evidencia”-eszméjéhez, amelynek filozófiai lehetőségeit sajátos módon aknázza ki. Az evidenciatapasztalatnak Husserl gondolkodásában betöltött alapvető szerepét azonban csak

akkor értékelhetjük jelentőségének megfelelően, ha sikerül rámutatnunk arra az ismeretelméleti szükségszerűségekre, amely ezt a tapasztalatot és filozófiai alkalmazását előhívja. Ennek megfelelően e tapasztalat megértésekor az evidencia fogalmának lehető legtágabb jelentéséből kell kiindulnunk úgy, ahogy azt művében maga Husserl is teszi: „Az evidencia – a lehető legtágabb értelemben – nem más, mint a létezőnek, illetve az így létezőnek a tapasztalata, épenséggel olyasmí, amivel önmagában véve szellemileg szembetaláljuk magunkat.” (22. old.) Husserl itt az általában vett tapasztalás egy formai momentumára utal: a *közvetlen vonatkozás* tényére. Ez a közvetlenség Husserl szerint elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy a tapasztaló és a tapasztalati tárgy



között jogos, filozófiailag értelmezhető viszony jöjjön létre. Amit a husserli fenomenológiában általában véve „fenoménnek” nevezhetünk, formáját tekintve éppenséggel nem más, mint a közvetlen tapasztalhatóság, amely lehetővé teszi, hogy valamely tárgy az emberi észlelés, felfogás és alkalmasint megismerés pólusa lehessen. Az evidencia fogalma tehát első lépésben a közvetlenségnek erre a szükségszerű fennállására utal, mely Husserl számára minden lehetséges tapasztalat, ismeret és értelemalakzat ismeretelméleti ősfarmáját alkotja.

Az, hogy a közvetlen tapasztalati viszonyulás tartalmi meghatározottságának Husserl a *szemléletet* tekintti, nem a *Kartéziánus elmélkedések* felfedezése. Valójában a fenomenológia első áttörésétől, a *Logikai vizsgálódások* 1901-es megjelenésétől kezdve ez a belátás alkotja a fenomenológiai filozófia alapdoktrínáját. Az emberi tapasztalásban minden esetben a szemlélet (intuíció) valamely válfaja látja el a megalapozó funkciót: fajtáját tekintve ez lehet észlelés, fantázia vagy a kategoriális aktusokat betöltő szemlélet. Ily módon lehetőség nyílik arra, hogy Husserl az evidencia fenomenológiailag pregnáns fogalmát a „közvetlen szemlélhetőség” fogalmával definiálja: „önmagában az evidencia nem más, mint egy dolog, egy tényállás, egy általánosság, egy érték stb. saját magából fakadó megjelenésének, megmutatkozásának, adódásának egészen rendkívüli tudati módja, mely az »ugyanaz-itt«, a »közvetlenül szemlélhető«, az »eredeti módon adott« végleges módozatában jelenik meg.” (70. old.) A szűk értelemben vett evidencia tehát mindig a szemléletileg megalapozottan megjelenő valamely tárgy önadottságát jelenti. Az önadottság módozatainak elkülönítése teszi lehetővé a továbbiakban Husserl számára, hogy az evidencia fajtáiról és tökéletességi fokairól beszéljen: érzéki, reflexív és abszolút, illetve inadekvát, adekvát és apodiktikus evidenciáról (6. §, 25-27. old.).

A husserli fenomenológia filozófiai kitüntettségét minden bizonnyal abban találhatjuk, hogy ez a gondolkodás nem az emberi létezés és tapasztalás feltételeinek valamely elvi kiindulópontból történő konstruktív vagy deduktív magyarázatára vállalkozik, hanem arra, hogy eltökélten rámutasson és visszatérjen azokhoz az elementáris mozzanatokhoz, amelyekből kiindulva egyáltalában értelmet adhatunk a „létezés” és „tapasztalás” élményeinek. A husserli vállalkozás célja így éppenséggel az, hogy „minden más elgondolható evidenciát megelőző evidenciákat ismerjen meg” (24. old.). Ennek lehetőségét Husserl híres módszertani lépése, az *Elmélkedések* gondolatmenetében közvetlenül a descartes-i módszeres kéttelylel párhuzamba állított ún. fenomenológiai felfüggesztés vagy *epokhé* teremti meg. Ez a radikális filozófiai manőver azt célozza, hogy a filozófiai vizsgálódás képes legyen a számunkra természetes módon adott valóság-tapasztalat mögé kérdezni. Az *epokhé* e tapasztalatok ítéleteinkben adott érvényességét módszertanilag kikapcsolja, s ezáltal rámutat a valóságba

vetett hitünket a közvetlenség módjában megalapozó tudati szerkezetre (28-32. old.). A fenomenológiai *epokhé* révén Husserl számára kézzelfogható közelségbe kerül „a transzcendentális ismereti megalapozás eszméje” (12. §). Mindez abban az értelemben igaz, amennyiben az *epokhé* felfüggesztő erőfeszítését végző fenomenológus saját tudatában egy egyetemes és feltétlenül evidens tapasztalati szerkezetre bukkan, amelynek közegében a tényleges és lehetséges tapasztalati tárgyak és az ezekre irányuló tapasztalati aktusok mindegyike az eredeti önadottság módozatában állnak fenn (39-40. old.). Ez a tapasztalati szerkezet minden elképzelhető emberi élmény- és tapasztalattípus átfogó elvi alapját adja, s ez lehetőséget teremt egy autentikus leíró, kifejtő és értelmező filozófiai munkára. Ezen a ponton a fenomenológiai elnyeri a „transzcendentális” jelzőt – mellyel azt jelöli, hogy kutatásában a tapasztalat végső eredetforrásaira tekint –, és egyúttal ismeretelméleti irányultságú filozófiai programja tiszta *tapasztalatfilozófiává* alakul: a fenomenológiai tapasztalásban megalapozott filozófiává. Az evidencia fogalma ekképpen kijelöli „minden elgondolható lét és minden elgondolható értelem” abszolút tapasztalati alapját, a transzcendentális szubjektivitást (99. old.).

Az evidencia doktrínájának vizsgálata során azonban különös figyelmet kell szentelnünk annak a ténynek, hogy az evidencia nem pusztán tárgya, de eszköze is a fenomenológiai vizsgálódásoknak. Ez a sajátosság a fenomenológiai tapasztalat szerkezetéből érthető meg. A fenomenológiai analízis arra törekszik, hogy a szó szoros értelmében a tapasztalás folyamatának *közvetlen* közelében dolgozzon, s annak dinamikáját és bizonyító erejét használhassa fel saját belátásainak létrehozásához és igazolásához. Ahogy Husserl fogalmaz, filozófiai vállalkozásként mindez csak akkor lehet sikeres „ha [...] a tiszta intuíció vagy evidencia elvéhez hűek maradunk és csak azt hagyjuk érvényben, ami az *ego cogitonak* az *epokhé* által előttünk föltárt mezején valóságosan és maradéktalan közvetlenségben adódik; tehát semmi olyat nem mondunk ki, amit nem a saját szemünkkel »látunk«” (35. old.). Az evidencia tapasztalata így nem pusztán a kutatás tárgyává, de egyúttal a kutatás *elvévé* is válik. A transzcendentális fenomenológia ennél fogva egy páratlan filozófiai módszer- és tudástípusra tesz szert. Megismerési lehetőségei, mint az *epokhé* (8. §), a reflexió (15. §) és a lényegszemlélet (34. §), maguk is az evidens tapasztalás kitüntetett és legmagasabb rendű módozataiként nyilvánulnak meg, és ezáltal egy olyan „tapasztalati tudás” (46. old.) elnyerését teszik lehetővé, melynek credendó igazolása tulajdonképpen

4 ■ Az interszubjektivitás husserli problematikájának átfogó ismertetéséhez és értelmezéséhez, lásd Tengelyi László: Husserl kopernikuszi fordulatainak kétértelműsége. *Athenaeum*, 1993. 1. szám, 265-289. old., újranyomva: *Uő.: Élettörténet és sorseselemény*. 49-77. old.

abban a pillanatban bekövetkezik, mielőtt e tudás fenomenológiai erőfeszítések révén létrejön. Röviden: a fenomenológiai tapasztalás arra törekszik, hogy minden pillanatban közvetlen szemléleti bizonyosság révén jusson lényegi felismerésekhez. Husserl szándékai szerint elvileg a transzcendentál-fenomenológiai megismerés teljes szerkezte az evidencia kontrollja alatt áll: kizárólagosan ez adja a fenomenológiai felismerések legitimitását, az igazolás természetét, a demonstráció és argumentáció menetét, az itéletalkotás igazolt módjait és a szigorú filozófiai fogalmiság kialakításának lehetőségét. Nem utolsósorban az evidencia egyetemes ismereti követelményének köszönhető, hogy a fenomenológiai tapasztalat képes saját teljesítményének immanens kritikáját nyújtani (41. old.). A transzcendentális fenomenológia ezáltal egy *a priori* stílusú és végső értelemben vett racionális magyarázattípust nyújt, s az emberi tapasztalás szempontjából egy olyan filozófiai „érthetőséget” teremt, amely mögé értelmetlenség visszakérdeznél: hiszen Husserl szerint „ez az érthetőség a racionalitás legfőbb elgondolható formája” (100. old.).

A probléma, mely az „alter ego”, illetve az „interszubbektivitás” jelenségeiben jut felszínre, Husserl teljes fenomenológiai életművét végigkíséri.⁴ Ám a fenomenológia páncsát és kutatási stílusát jól mutatja, hogy a *Kartézianus elmékedésekben*, ebben a Husserl publikálásra szánt szövegei közül a legmagasabbra értékelt műben találhatjuk a kérdéskör egyik legélesebb megfogalmazását. Az alapkérdés tulajdonképpen az, miképpen értelmezhető a tisztán közvetlen és evidens fenomenológiai tapasztalás körében egy olyan nyilvánvalóan közvetett, ám kétségbevonhatatlan tapasztalatnak a megléte, mint amilyen a „másik ember”? A közvetettség e tényére nézve Husserlnek döntő érvei vannak: „ha a másik sajátos lényege közvetlenül hozzáférhető lenne, akkor sajátos lényegem pusztá mozzanata lenne, vagyis végeredményben én és másik: egyik lennénk.” (125. old.) Az „idegentapasztalat” problémájának egyszerű fennállása tehát mindenekelőtt ismeretelméleti nehézség, hiszen evidencia és közvetettség egymást kizáró fogalmak. Husserl nem véletlenül hangsúlyozza: „vajon nem homályosodik-e el ez az evidencia, ha módszertani vázlatunkat nem érvényesítjük oly széles körben, hogy érthetővé váljék és világos kifejtést nyerjen a másik számunkra való létezése, lényegi általánosságának pontos mikéntje?” (102. old.) Ugyanis pontosan látja, hogy itt egy valódi fenomenológiai *probléma* körvonalazódik: a fenomenológiai vállalkozásban nem létezhet a szubbektivitás közvetlen tapasztalati alapját nélkülöző megismerés, s e tapasztalat számára „már az idegenszerűség legködösebb, legürebb föltevésének lehetősége is problematikus” (122. old.). E kérdés ör ugyanakkor túlmutat a pusztá ismeretelméleti jelentőségen, hiszen ha nem sikerül kielégítően fenomenológiai

tisztázni a „másik én”, s ezen keresztül az „interszubbektivitás” általában vett lehetőségét, akkor homályban marad a mindenki számára közös természet és objektív világ mibenléte, s vele együtt mindazoké a jelenségeké is, melyek kizárólag ez utóbbiakra alapozódhatnak, mint a társadalmiság, a kultúra, a tudomány stb. (43. §).

Husserlnek e kérdésekre adott választát sematikusán a következőképpen foglalhatjuk össze. A fenomenológiai analízis mindenekelőtt megmarad a számúra egyetlen lehetséges terepen, a fenomenológiai tapasztalat mezején, s arra törekszik, hogy a „másik” jelenségét a tudati szférában megmutatkozó jegyeken keresztül fogja vallatóra. A tudat nem pusztán öntudat; Husserl így érvel: „én, aki én vagyok, nem lehetnék tudatában valami másnak, aki nem vagyok (tehát valami idegennek), ha nem föltételezném eleve, hogy tulajdon tudati módjaim között van olyan is, amely nem az öntudat módozatában áll fenn.” (121. old.) Az idegentapasztalat tehát jogos és fenomenológiaiilag elemézhető tapasztalattá válik, s bár a másikat nem juttatja eredeti önadottságához, legalábbis lehetőségében és szerkezetében felfogható, megérthető és megismerhető idegenségként közvetíti.

Husserl az *alter ego* közvetett tapasztalatának eredeti alapját a másik testi megjelenésében véli tetten érni. A fenomenológiai analízis feladata így éppenséggel az lesz, hogy a másik mibenlétét – fenomenológiai kifejezéssel „konstitúcióját” – annak testi megjelenéséből kiindulva értse meg (50. §). A feladat azonban így sem könnyű, hiszen nyilvánvaló, hogy a másik teste nem azonos sem saját átélte testemmel, sem a világban található fizikai testek létmódjával. Milyen jellegű tehát a másik testi megjelenésének tapasztalata? – itt ez alkotja a fenomenológia egyik alapvető kérdését. Husserl igyekszik fenomenológiaiilag kimutatni, hogy az idegen test észlelésekor egy sajátos analogizáló tapasztalat zajlik le, melyet „appercepciónak” nevez. Appercepció általában véve minden olyan tapasztalat, amelynek saját meghatározott tartalma önmagán túlra, valamilyen más tartalomra is utal (126. old.). Ebben az esetben az appercepció egy olyan alapvető s fenomenológiaiilag feltárható jelenségként értendő, amely általában véve megalapozza a „másik” számomra való jelentését. Husserl álláspontja szerint egy önkéntelen értelemátvitel alapján már „eredendően” a sajátomhoz hasonlóként értelmezem a megjelenő idegen emberi testet. Oly módon fogom fel, hogy számomra adott testi értelmét „az én testem appercepciójának *árviteléből* nyeri” (127. old. kiemelés az eredetiben). A másik teste észleletileg megjelenik előttem, ám ezzel egy időben képes vagyok felismerni azt a nyilvánvaló hasonlóságot, amely testi megjelenéseink között fennáll, s ezáltal az „idegen” – egy önkéntelen (passzív) appercepció eredményeképpen – átélte, emberi testként képez jelentést számomra, amely nyilvánvalóan egy másik én irányítása alatt áll. Ezt a fenomenológiai érte-

lemben vett eredeti konstitúciós módot Husserl „párosításnak” nevezi (51. §). A párosítás jelensége alapján a másikhoz fűződő viszonyt egyértelműen behelyettesítési viszonyként fogja fel: a testileg megjelenő másik ember oly módon képez értelmet számomra „mintha csak én a helyében lennék” (54. §). A másik fenomenológiai értelemben végső soron nem más, mint saját magam analogonja.

Husserlnek az interszubbektivitás alaptapasztalatára vonatkozó fenomenológiai megfontolásai azonban nem teszik lehetővé, hogy továbbélezzük az itt rejlő alapvető problémát. Mindenekelőtt fel lehet tenni a kérdést, hogy vajon az ezekben az elemzésekben végigvitt fenomenológiai kifejtés és megismerés megfelel-e a transzcendentális analízis megkövetelt színvonalának, vagyis az evidencia doktrínájának? Vajon evidens tapasztalati igazolás alapján állítható-e, hogy „a másikkal mint másikkal a konstitúciója bennem az *egyetlen elgondolható módja* annak, hogy létezőként és így létezőként számomra értelmet és érvényt hordozzon” (145–146. old. kiemelés tőlem)?

Annak belátása és hangoztatása Husserl részéről, hogy az *alter ego* jelenségéhez közvetlen módon nem férhetünk hozzá, a fenomenológiai analízist egy elmentmondásos ismeretelméleti szituációba helyezi. Egyrésztől egy nyilvánvaló tényről találunk (a másik jelenléte), másrésztől e tény közvetlenül evidens felfogásának és megismerésének lehetetlenségét. Valójában a fenomenológiai analízis ezen a ponton kizárólag tapasztalati jellegű *következtetésekre* van utalva. Az, hogy a számomra adott másik értelme egy analóg appercepcióban történik, melyhez a másik testi jelenléte szolgált indítékot, természetesen nem következtetésen alapuló tapasztalat. Ahogyan Husserl fogalmaz: „az appercepció nem következtetés, nem gondolati aktus” (127. old.). De az, hogy a másik általánosan vett tapasztalati értelmének ez a mód lenne a *kizárólagos* letéteményese, már nagyon is a következtetés útján megvalósuló magyarázat. A fenomenológiai vizsgálódás ezen a terepen teljes mértékben nélkülözi az igazolás transzcendentális lehetőségeit: a vizsgált jelenség „eredeti” közvetettsége kizárja a végső evidenciákra való hivatkozást. Szigorúan szólva itt még az sincs tisztán fenomenológiai módon bizonyítva, hogy a másik számomra való jelenségének és jelentésének az észlelt idegen test lenne az egyedüli tapasztalati forrása. A problémát nem az okozza, hogy a Husserl által felmutatott idegentapasztalat önmagában hibás vagy megalapozatlan volna, hanem az, hogy ha nem szól eredeti igazolás az analóg appercepció jelensége mellett, akkor nincs mód a „másikkal” vagy az „idegenszerűség” tapasztalataira vonatkozó egyéb filozófiai elgondolható lehetőségek evidens kizárására sem.

Felfigyelhetünk arra is, hogy a fenomenológiai analízis hangvétele az interszubbektivitás problémájának megjelenésétől, nagyjából az *Elmélkedések*

50. §-tól kezdve jelentősen megváltozik. Hagyományos értelemben vett fenomenológiai analízisről itt már nincs szó, s az evidens tapasztalati megerősítés, mely a megelőzőekben mindenütt a végső hivatkozási alapot alkotta, csaknem teljesen hiányzik az inentől következő diszkurzusban. Husserl megfogalmazásai maguk is érzékeltetik, hogy problematikus területre lépünk. A fenomenológiai hangvétel megváltozását jól mutatja a Husserl által alkalmazott magyarázó kifejezések megjelenése (például „természetesen”, „mondani sem kell”, „nyilvánvaló” stb.), melyek azonban csak a legritkább esetben utalnak evidens tapasztalati megerősítésre. Ezenfelül Husserl ezekben a vizsgálódásokban meglepő módon olyan módszertani megközelítést is választ, melyet más műveiben teljes mértékben kizár a lehetséges fenomenológiai eljárások köréből, nevezetesen szimbolikus elemzésre vállalkozik. A vizsgálódások kezdetén kijelenti: „az első követendő jeler a »másikkal« – a másik én – szó értelme kínálja. *Alter* annyit jelent, mint *alter ego*, s az *ego*, akiről itt szó van, én magam vagyok.” (126. old.)⁵ A fenomenológiai filozófia mindezekben a helyeken a tapasztalatra való alapozás helyett jól érzékelhető módon a következtetés magyarázattípusát alkalmazza.

5 ■ Lásd ehhez: „...a fenomenológiai analitikus... egyáltalán nem von le ítéleteket szófoglalmakból, hanem bepillant a fenoménokba, melyeket a nyelv az illető szavakkal kelt bennünk, vagy elmélyed azokba a fenoménokba, amelyek tapasztalati fogalmak, matematikai fogalmak stb. teljes szemléleti realizálását alkotják...” Edmund Husserl: *A filozófia mint szigorú tudomány*. Ford. Baránszky Jób László, Fehér M. István. Kossuth, Bp., 1993. 49. old.

6 ■ *A Kartézianus elmélkedések* problematikájához kapcsolódó számtalan fenomenológiai elemzéskísérlet és munkajegyzet megfogalmazásai jól mutatják, hogy Husserl pontosan látta: az evidens tapasztalás doktrínája és az interszubbektivitás fenomenológiai elmélete között súlyos feszültség áll fenn. Vö. Edmund Husserl: *Zur Phänomenologie der Intersubjektivität (1929–1935)*. Husserliana XV. M. Nijhoff, The Hague, 1973.

7 ■ Valójában megdönthetetlen fenomenológiai evidencia nem szól az ellen, hogy az interszubbektív viszonyt például a személyek közötti kapcsolatok eredeti tapasztalataiból, vagy éppen a közösségnek és társadalmiságnak a szubbektivitásra visszavezethetetlen eredendő fenoménjeiből ne lehetne megérteni. Ily módon például az én és a másik közötti „etikai viszony” (Lévinas), a „nyilvánosság” (Arendt), a „közösségi objektív szellem” (Searle) vagy a „kommunikáció transzcendentális struktúrája” (Apel) egyaránt jogos és megalapozó jellegű interszubbektív fenoménnek bizonyulhat. Ezek a felismerések azonban egyúttal a filozófiai megismerésnek, igazolásnak és érthetőségnek a husserli fenomenológiától radikálisan eltérő modelljeit követelik.

8 ■ Megjegyezhetjük, hogy az 1994-ben párhuzamosan fordított együttműködés révén létrejött új francia kiadás mostanáig nem volt képes arra, hogy feltétlen autoritást vívjon ki magának a francia filozófiai életben. A kiadást Marc B. Delaunay rendezte sajtó alá, aki egységesítette Jacques Colette, Jean-François Courtine, Françoise Dasture, Eliane Escoubas, Didier Franck, Jean-Luc Marion és Wioleta Miskiewicz fordításait (PUF, Paris, 1994).

9 ■ Dorion Cairns: *Guide for translating Husserl*. M. Nijhoff, The Hague, 1973.

10 ■ Ilyen megoldások a franciában az „organisme”, „corps propre”, „corps vivant”, „chair” megjelölések, az angolban pedig az „animate organism” és a „lived body”.

11 ■ Lásd Brencsán János: *Uj orvosi szótár*. Akadémiai, Bp., 1983. 488. old.

Összességében megállapítható, hogy Husserlnál a másik én és az interszubbektivitás tapasztalatai a fenomenológiai analízis hatókörében egy valódi és felismert probléma formájában léteznek.⁶ A fenomenológiai megközelítés képtelennek bizonyul arra, hogy a transzcendentális megismerés és igazolás követelményeit az interszubbektivitás tapasztalataira kiterjessze, és azokat az evidens érthetőség végső formájában érje tetten. Ebben az értelemben jogosulatlan következtetésnek tűnik, hogy az én és a másik közötti viszony kizárólagosan az énből kiinduló hasonlósági konstitúción alapul.⁷ A husserli fenomenológia ezen a ponton nem képes transzcendentális tapasztalati igazolását, pusztán *transzcendentális dedukcióját* nyújtani az interszubbektivitás jelenségének. Ezzel azonban nyilvánvaló ismeretelméleti feszültséget hoz létre a fenomenológiai szférában „tapasztalás” és „igazolás” között. Ennyiben a fenomenológiai filozófia a szubbektivitástól az interszubbektivitásra való átmenetben mintegy önnön határaival szembesül. Ebben a konfrontációban, az evidens bizonyosság mindenre kiterjedő magyarázóerejének közegeiben egy olyan „bizonytalanság” körvonalazódik, amelynek fenomenológiai eredete a husserli megközelítés számára, úgy tűnik, örökre homályban marad.

A FORDÍTÁS ÉS A TERMINOLÓGIA

A *Kartéziánus elmélkedések* fordítása, a fenomenológia által leginkább érintett országokban alapvető jelentőségű eseménynek számított. A francia kiadás 1931-es megjelenése nemcsak azért jelentős – mint ahogy erről a Mezei Balázs által írt utószó részletesen tájékoztat –, mert ez a szöveg majd húsz évvel előzte meg az első német kiadást, hanem azért is, mert gyakorlatilag innen számíthatjuk a mind a mai napig rendkívüli eredményeket felmutató francia fenomenológia születését. Úttörő jellegéből és a francia fenomenológiai szaknyelv kialakulatlanságából következően ez a fordítás számos pontatlanságot és vitatható terminológiai megoldást tartalmaz, ez azonban nem akadályozta meg abban, hogy több mint fél évszázadon át alapvető filozófiai referenciának számítson.⁸

Az *Elmétkedések* szövegének angol kiadását Husserl közeli tanítványa Dorion Cairns készítette egy Husserltől személyesen kapott kézirat példányából. Ez a fordítás 1960-ban jelent meg. Cairns igen alapos munkájának köszönhetően a szöveg döntő módon befolyásolta a fenomenológia kialakulását, illetve elterjedését az angolszás országokban. Tevékenységét Cairns egy későbbi, Husserl szövegeire vonatkozó fordítási útmutatóval tette teljessé.⁹ Fordítása csak az utóbbi években megindult, a leuveni Husserl Archivum bábáskodásával folyó, s Husserl fő műveinek angol összkiadását célzó vállalkozás hatására vesztethet etalon jellegéből.

Mindenekelőtt megállapíthatjuk, hogy Mezei Balázs magyar fordítása egésszében véve megfelel a fen-

tebb jellemzett fordítások által kijelölt örökségnek és követelményeknek. A szöveg mindenütt egyenletes színvonalú, jól olvasható és érthető. A Mezei által alkalmazott paragrafus- és mondatfelbontások, esetenkénti kisebb elhagyások vagy értelmező betoldások szinte mindenütt a könnyebb, világosabb megértést segítik. Ennek a fordítási szempontoknak a szigorú szövegűség kívánalmával szembeni érvényesítése a legtöbb esetben igazolható. A szigorú szövegűség is érvényesül a legtöbb esetben. A fenomenológia technikai jellegű nyelvezetét és Husserl nemritkán igen bonyolult megfogalmazásait ismerve az eredmény magas színvonalúnak tetszik, s alapvetően meghatározhatja a magyar fenomenológiai terminológia kialakulását és későbbi rögzülését. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy ez a terminológia – mint erre Mezei maga is implicit módon utal fordításra vonatkozó megjegyzéseiben – egyelőre képlékeny. Alábbi szaktudományos megjegyzéseinkkel konstruktív módon kívánunk hozzájárulni a Mezei Balázs által megkezdett úttörő munkához.

A német *Leib*, illetve *Körper* kifejezések fordítása minden nyelvben igen nagy nehézségekbe ütközik. Mint köztudott, ez abból adódik, hogy a német nyelvben az előbbi nyilvánvaló módon az emberi testet jelenti, míg a másik kifejezés a fizikai értelemben vett testre utal. Ez a különbség Husserlnél nagy fontosságú fenomenológiai megkülönböztetéssé válik az eleven, átélt test és az észleletileg konstituálódó fizikai test között. A francia és angol fordításokban mindenekelőtt a *Leib* kifejezés átültetése vált fordítási alapproblémává, amelyre számos megoldás született.¹⁰ Mezei Balázs azonban a szóban forgó problémát teljes joggal a *Körper* szóra helyezi át. Míg a *Leib* vonatkozásában az egyszerű „test” kifejezést alkalmazza, addig a megkülönböztetés másik tagját a „testalkat” megoldással igyekszik visszaadni. Ennyiben – mint felhívja a figyelmet (203. old.) – eltér a Husserl *Válságában* már alkalmazott magyar fordítástól, ahol a *Körper* szó „fizikai test”-ként szerepel. Hangsúlyozhatjuk, hogy a „testalkat” megoldás mellett jelentős érvek szólnak. Mindenekelőtt az, hogy az „alkat” kifejezés etimológiailag az „alkotni” igéből származik, amelynek fenomenológiai megfelelője Husserlnél a „konstitúció” kifejezés lehet, s így a „testalkat” összetétel szemléletesen utalhat a fizikai testek fenomenológiai mibenlétére. Ezenfelül pedig megjegyezhetjük, hogy például orvosi értelemben a „testalkat” szó egyértelműen „konstitúciót” jelent.¹¹ Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azonban, hogy a tárgyalt kifejezés a magyar orvosi és köznyelvben világosan és kizárólag az ember testi felépítésre vonatkozik, melynek a fizikai testekre való alkalmazása legalábbis igen szokatlan. A „testalkat” megoldás továbbá nem visz bennünket közelebb ahhoz sem, hogy a *Körper* kifejezés segítségével létrehozott egyéb alakok és szóösszetételek fordítása megoldódjon (például *körperlich*, *Körperlichkeit*, *Körperwelt*, *körperliche Leib* stb.). Ilyen összetétel továb-

bá a *Kartéziánus elmékedések* problematikájában ki-tüntetett jelentőségű *Leibkörper* kifejezés (a fordítás-ban „saját” vagy „idegen testalkat”). Ezzel a szóval Husserl azt a jelenséget kívánja terminológiailag rögzíteni, amikor az emberi test a fizikai test módján, külső észlelés tárgyaként jelenik meg. Ez a köztes testi megjelenésmód az *alter ego* konstitúciójának

Edmund Husserl magyar nyelven megjelent írásai

Vajda Mihály (szerk.):
EDMUND HUSSERL: VÁLOGATOTT
TANULMÁNYAI
Ford. Baránszky Jób László,
Gondolat, Bp., 1972. 380 old.

A JELENTÉSELEMZÉS
NÉLKÜLÖZHETETLENSÉGE
A LOGIKA SZÁMÁRA
Ford. Bonyhai Gábor
Helikon, 1972. 2-3. szám

HUSSERL ÉS DILTHEY LEVÉLVÁLTÁSA
In: Wilhelm Dilthey: *A történelmi világ felépítése
a szellemtudományokban*
Ford. Erdélyi Ágnes. Gondolat, Bp., 1974.

Szemelvények
A TISZTA FENOMENOLÓGIA
ÉS FENOMENOLÓGIAI
FILOZÓFIA ESZMÉI,
AZ EURÓPAI TUDOMÁNYOK VÁLSÁGA
ÉS A TRANSCENDENTÁLIS
FENOMENOLÓGIA és a
TAPASZTALAT ÉS ÍTÉLET című művekből
Ford. Hernádi Miklós, Szalai Pál,
Zemplényi Ferenc.
In: Hernádi Miklós (szerk.):
A fenomenológia a társadalomtudományban
Gondolat, Bp., 1984.

A FILOZÓFIA MINT SZIGORÚ TUDOMÁNY
Ford. Baránszky Jób László, Fehér M. István,
Kossuth, Bp., 1993. 116 old.

FENOMENOLÓGIA
(Részlet az Encyclopaedia Britannica-cikk
második feldolgozási kísérletéből).
Ford. Rózsahegyi Edit.
Athenaeum, 1993. 1. szám

alapvető momentumát alkotja, hiszen ennek révén vagyunk képesek egyáltalában a másikat mint másikat észlelt testi viselkedésében felismerni és azonosítani. Véleményünk szerint a „testalkat” kifejezés természetesen jelentése révén éppen ez utóbbi terminus rögzítésére lenne a legalkalmasabb, s ekképp talán a magyar fenomenológiai terminológiában a test (*Leib*),

a fizikai test (*Körper*) és a testalkat (*Leibkörper*) elnevezések kanonizálódhatnának.

Husserl, mint erről a *Kartéziánus elmékedések* 37. §-a tájékoztat, a transzcendentális szférában az ok-okozati jellegű viszonyok jelölésére a *Motivation* kifejezést alkalmazza. A szóban forgó terminus egy valódi fenomenológiai alapfogalom, amellyel Husserl a transzcendentális élet egyik elementáris törvényszerűségét jelöli (vö. 90. old.). A fordítás az „indíték” megoldással adja vissza a német eredetit. Mindenképpen üdvözölhetjük, hogy ebben a technikai jellegű s idegen hangzású szavaktól egyébként igen erősen terhelt fenomenológiai diszkurzusban olyan megoldások születnek, amelyek közelednek a magyar nyelv eredeti jelentéseihez. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy az „indíték” kifejezés etimológiailag az „indítóok” kifejezésből származik, s ennek jelentését viszi tovább.¹² A *Motivation* kifejezés és annak fenomenológiai jelentésárnyalata viszont nem egyszerűen okot jelent, hanem inkább magának az „okozásnak” a dinamikus képződményét jelöli a transzcendentális tapasztalati szférában. Ezt a dinamikus jelleget az „indíték” kifejezés, úgy tűnik, nem képes érzékeltetni, s azt így inkább a német *Motiv* kifejezés fordítására kellene fenntartanunk, melynek a *Motivation*tól való különbsége a fenomenológia más területein jelentős hangsúlyt kap.¹³ További problémát jelent, hogy az „indíték” kifejezés jól azonosítható formában nem alkalmazható igei értelemben, mint erről a fordítás egyébként tanúskodik (90. old. „motivált”; 94. old. „ösztönöz”; 123. old. „indítatva”; 126. old. „motivál”). Ha az asszociáció vagy habitus kifejezések nem követelnek feltétlenül magyar megfelelőt, talán a motiváció kifejezés is megőrizhetné eredeti alakját a fenomenológiai kifejezésmódban.

12 ■ Lásd Benkő Loránd (szerk.): *A magyar nyelv történelmi etimológiai szótára*. Akadémiai, Bp., 1970. II. kötet, 212. old.

13 ■ Vö. Alexander Pfänder 1911-es tanulmányával: *Motive und Motivation*. In: *Gesammelte Schriften*. München, 1963. 125–155. old.

14 ■ Igen nagy jelentőséggel fordul elő a *fungierende Intentionalität* kifejezés például Merleau Pontynál. Vö. *Phénoménologie de la perception*. Gallimard, Paris, 1945. XIII. és 478. old., valamint *Le visible et l'invisible*. Gallimard, Paris, 1964. 297–298. old.

15 ■ Lásd például „*wahmehmend fungierende Leiblichkeit*” – „észleletileg működő testiség” (133. old.); illetve „*letztlich fungierende ego*” – „végső soron működő ego”. Edmund Husserl: *Az európai tudományok válsága*. I. kötet, 243. old.

16 ■ Lásd például: *Bewußtseinstätig* – „tudati működés” (80. old.); *Leistung durch konstitutive Assoziation* – „konstitúciós... asszociáló működés” (132. old.).

17 ■ A *Válság* magyar fordítása például bizonyos helyeken felváltva alkalmazza a „működő”, „működés” és „ható”, „hatás” kifejezéseket a szóban forgó német terminusok fordítására. Husserl: *Az európai tudományok válsága*. I. kötet, 208. old.

18 ■ Kimaradt: „[*Rekurs*]... auf die Wesensallgemeinheiten und Notwendigkeiten, mittelst deren das Faktum auf seine rationalen Gründe, auf die seiner reinen Möglichkeit zurückbezogen...”

A magyar szövegben gyakran bukkan fel a „működő”, „működés” kifejezés a német *waltende*, illetve *Walten* szavak fordításaképpen. Ami ezt a fordítást problematikusá teheti az első lépésben, az, hogy az alkalmazott magyar kifejezés már foglalt egy igen fontos fenomenológiai terminus számára. A Husserl más műveiben is gyakran előforduló *fungierend*, *Fungieren* megjelölések az intencionális élet legelemből, passzív konstitúciós szintjét jellemzik, mely mint ilyen a „működő”, „operatív” intencionalitás tulajdonságával bír. Ezek a fogalmak nem csupán Husserl, de a fenomenológiai mozgalom későbbi képviselői számára is alapvető jelentőséggel bírnak,¹⁴ s a kialakult magyar fordításuk – például Husserl *Válságában* is – épp az említett „működő”, „működés” megnevezések.¹⁵ Hasonlóképpen a német *Tätigkeit* és *Leistung* szavak fordítása, mellyel Husserl a tudati, illetve intencionális élet aktív és passzív teljesítményének menetét jelöli, bizonyos helyzetekben szintén a „működés” megfelelőt követelhetik.¹⁶ Mindezek alapján igen félrevezető lehet, ha a *Kartézianus elméletek* szövegében például azt olvassuk, hogy „a természetes testalkat apprezentálja a másik én működését [Walten] ebben a testalkatban »ott«, majd ezen keresztül a másik én működését [Walten] a számára észlelhető megjelenő természetben is” (140. old. kiemelés és német eredeti tölem – T. Á.). Ez a megfogalmazás akár azt is sugallhatja, hogy a Husserl által felmutatott analogikus apprezentációs tapasztalat képes a másik én tudati életének (tudati működésének) valamilyen megjelenítésére, ami nyilvánvalóan ellentmond a husserli álláspontnak. A *Walten*, illetve *waltende* kifejezés „működés”-ként és „működő”-ként való fordítása ezért talán nem szerencsés, hiszen a szóban forgó tapasztalatban egyáltalán nem valamilyen tudati teljesítmény apprezentációjáról van szó, legyen az akár pszichofizikai jellegű, hanem inkább arról, hogy az idegen testalkat (*Leibkörper*) megfigyelésén keresztül lehetőség nyílik az ezt a testet, illetve ennek viselkedését „az én képes vagyok” módján *uraló*, *irányító* (*waltende*) másik ego felismerésére. Az analogikus apprezentáció valójában azt láttatja be velünk, hogy szükséges, hogy az észlelt idegen testalkattal egy másik ego „rendelkezzék”, de e rendelkezés mibenlétéről nem szolgál eredeti tapasztalattal. Mivel a kérdéses német kifejezések valójában nem alkotnak szigorú értelemben vett fenomenológiai *terminus technicus*okat, ezért talán lehetséges lenne az „uralás”, „irányítás”, „vezérlés”, „rendelkezés” stb. szavak kontextustól függő alkalmazásával kiváltani a már terhelt, s itt kissé félrevezető „működés” elnevezést.¹⁷

A következőkben a magyar fordításban előforduló néhány kisebb, ám az eredeti mondanivalót fontos szövegösszefüggésekben módosító pontatlanságra szeretném felhívni a figyelmet. Hangsúlyozom azonban, hogy ez utóbbiak ténye nem befolyásolja döntően a fordítás általános színvonalát és minőségét. Szinte természetes, hogy egy olyan szövegben,

ahol a szerző rendkívüli súlyú és tömörségű mondanivalóval áll elő, amely a fordító számára egyetlen pillanatnyi fellélegzést sem enged, becsúsznak az ilyen hibák. Az első oldalszám a magyar, a zárójeles a *Husserliana* kiadás hivatkozását adja meg.

21. old. (52) – „A predikatív ítélet tartalmazza a predikáció előtti evidenciát”; helyesebben: „a predi-

HUSSERL LEVELI INGARDENHEZ

Ford. Papp Zoltán.

Athenaeum, 1993. 1. szám

ADALÉKOK A SZEMLELETEKRŐL
ÉS MODUSAIKRÓL SZÓLÓ TANÍTÁSHOZ

Ford. Mezei György Iván.

Athenaeum, 1993. 4. szám

UTÓSZÓ.

Ford. Mezei Balázs

In: Paul Ricoeur: *Fenomenológia*

és *hermeneutika*. Kossuth, Bp., 1997.

Szemelvények A TISZTA FENOMENOLÓGIA
ÉS FENOMENOLÓGIAI FILOZÓFIA

ESZMÉJE és a

KARTÉZIANUS MEDITÁCIÓK című művekből

Ford. Csatár Péter

In: Jean-Paul Sartre:

Az ego transzcendenciája

Latin Betűk, Debrecen, 1997.

FANTÁZIA, KÉPTUDAT, EMLÉKEZET

Ford. Rózsahegy Edit. In: Bacsó Béla

(szerk.): *Kép, valóság, fenomén*

Kijárat Kiadó, Bp., 1997.

AZ EURÓPAI TUDOMÁNYOK VÁLSÁGA
ÉS A TRANZSCENDENTÁLIS

FENOMENOLÓGIA

Ford. Berényi Gábor, Mezei Balázs, Egyedi

András, Ulmann Tamás,

Atlantisz, Bp., 1998. I-II. 330, 346 old.

LOGIKA ÉS ETIKA PARALELIZMUSA

Ford. Újlaki Tibor. *Gond*,

Bp., 2000. 25-26. old.

KARTÉZIANUS ELMÉLKEDÉSEK

BEVEZETÉS A FENOMENOLÓGIÁBA

Ford., utószó és jegyz. Mezei Balázs

Atlantisz Kiadó, Bp., 2000.

209 old. (Mesteriskola)

katív evidencia (*prädikative Evidenz*) tartalmazza a predikatív előtti evidenciát”.

87. old. (106) – „Ha a transzcendentális redukciót követően...” mondat fordításából kimaradt egy tagmondat.¹⁸ A teljes, a hiányzó rész betoldása miatt átalakított mondat fordítása így hangozhat:

„Ha a transzcendentális redukciót követően tulajdonképpeni érdeklődésem tiszta énemre, ennek a faktikus *egó*nak a föltárására irányul, ez a föltárás csak úgy lehet hamisítatlanul tudományos, ha az *egó*hoz, az egyáltalában vett *egó*hoz folyamodik, azokhoz a lényegi általánosságokhoz és szükségszerűségekhez, melyek segítségével a faktum racionális alapjaira és saját tiszta lehetőségére utal vissza, és ezáltal tudományos státusra tesz szert (logifikáció megy keresztül).”

119. old. (133) – „Az egyedi egológiai adatok kifejtése ebben az önmagában meghatározatlan, egyetemes és apodiktikus *a priori*ban megy végbe...”; A „meghatározatlan” szó után kimaradt: „de meghatározható” (*aber Bestimmbarkeit*).

123. old. (137) – „A tisztán a »másik« mozzanataiból kiemelkedő konstitúció, melynek egyelőre semmilyen világi értelme nincs...”; helyesebben: „A »tiszta« másokból – melyeknek egyelőre semmilyen világi értelme nincs – kiemelkedő konstitúció...”¹⁹

128. old. (141) – „Mindettől azonban különbözik az, ahogyan az appercepciók előállnak, majd értelmi mozzanataik és horizontjaik által saját genezisükre visszautalnak”; helyesebben: „Azonban a mód, ahogyan az appercepciók előállnak, majd értelmi mozzanataik és horizontjaik által saját genezisükre visszautalnak, igen különböző lehet.”²⁰

131. old. (144) – „A megtapasztalt idegen test csak változó, de mindenkor egybehangzó »viselkedésében« mutatkozhat folytonosan valódi testként, melynek fizikai oldala apprezentálva jelöli a pszichikait, mely utóbbinak immár a betöltő eredeti tapasztalásban kell föllépnie.” A „mely utóbbinak” utalás egyértelműen azt a benyomást kelti, mintha a másik „pszichikai” természete lenne az, ami a betöltő eredeti tapasztalásban föllépne. Ez azonban nyilvánvalóan ellentmond a husserli álláspontnak. A fordítás helyesen: „A megtapasztalt idegen test csak változó, de mindenkor egybehangzó »viselkedésében« mutatkozhat folytonosan valódi testként, oly módon, hogy fizikai oldala apprezentálva jelöli a pszichikait. Ennek az egybehangzó viselkedésnek kell most már a betöltő eredeti tapasztalásban föllépnie.”²¹

142. old. (153) – „Az objektivitás eredeti fenoménjeinek kérdése már világos számunkra: ha kirekesztem az idegentapasztalatot, megnyílik előttem az idegen test konstitúciójának legalapvetőbb, tisztán belátásban álló, prezentáló konstitúciója primordiális szférám határain belül”; helyesen: „Az objektivitás eredeti fenoménjeinek kérdése már világos számunkra: ha kirekesztem az idegentapasztalatot, megnyílik előttem az idegen testalkat (*Körper*) konstitúciójának legalapvetőbb, csupán egyrétegű (*einschichtige*), prezentáló konstitúciója primordiális szférám határain belül.”²²

Valószínűleg sajtóhiba vagy figyelmetlenség okozta, hogy a szövegben három helyen (52., 93., 160. old.) a német *taktuel*, illetve *Tastding* szavak fordítá-

sánál a „taktikus” elnevezés szerepel a nyilvánvaló „taktilis” helyett.

A *Kartéziánus elmékedések* magyar változatának szerkesztése a *Válság* szövegkiadásából már megismert alaposítással történt. Mezei Balázs szándéka nyilvánvalóan az volt, hogy a kötetet olyan függelékkel lássa el, amelyek mind a Husserl gondolkodásával ismerkedők, mint az ebben már járatosak számára támpontokat nyújtanak. Az *Utószó* szövege minden tekintetben megfelel ezeknek az elvárásoknak. Alaposan elcenzi például a Husserl és Descartes közötti filozófiai viszonyt, ami a szöveghez filozófiatörténeti alapokról közeledőknek lehet hasznos, míg az egyéb fenomenológiai részproblémákat tárgyaló elemzések a fenomenológiai filozófiában otthonosan mozgó olvasók érdeklődését kelthetik fel. A kötetet fordítási útmutató és az előforduló görög és latin kifejezések magyar megfelelőit tartalmazó szószeret zárja. Kritikai észrevételt egyetlen esetben tehetünk: ez a magyar szövegváltozatban alkalmazott idézőjeles és kurziválási gyakorlatra vonatkozik. A magyar fordítás jól láthatóan nem követi a német eredeti kiemelési utalásait, ám idézőjeles megoldásokat és kurziválást széles körben alkalmaz. Ez utóbbiak, úgy tűnik, a fordító-szerkesztő egyéni választásait tükrözik.

Zárásképpen elmondhatjuk, hogy a *Kartéziánus elmékedések* megjelenésével a magyar filozófiai élet Edmund Husserl jelentőségéhez méltó, a magyar fenomenológiai filozófia számára irányadó művel lett gazdagabb. □

19 ■ „den puren Anderen (die noch keinen weltlichen Sinn haben) aufsteigenden Konstitution.”

20 ■ „Doch ist die Art, wie Apperzeptionen entspringen und in weiterer Folge in sich, durch ihren Sinn und Sinneshorizont, auf ihre Genesis intentional zurückweisen, eine sehr verschiedene.”

21 ■ „Der erfahrende fremde Leib bekundet sich fortgesetzt wirklich als Leib nur in seinem wechselnden, aber immersofort zusammenstimmenden Gebaren, derart, daß dieses seine physische Seite hat, die Psychisches appräsentierend indiziert, das nun in originaler Erfahrung erfüllend auftreten muß.”

22 ■ „Für diese Urphänomene der Objektivität ist uns die Sachlage schon klar: blenden wir die Fremderfahrung ab, so habe ich die unterste, nur einschichtige, präsentative Konstitution des fremden Körpers innerhalb meiner primordinalen Sphäre.”